

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „Opbouw“

Adres redactie: ds H. Amelink, Lekdijk 82 b, Langerak (Z.-H.)

Druk: Drukkerij „Steenbergen“, Slotlaan 220, Zeist

D. HOLWERDA — ZUIDHORN

Paulus' brief aan de gemeente te Rome

(1)

In de winter van 1970-'71 begon ik in een bijbelstudiekring met de bespreking van Romeinen. Ze werd voortgezet in de winter van '71-'72. Toen kwamen voor mij nieuwe dingen aan het licht, die ik ruim twintig jaar geleden (toen ik de schetsenbundel 'O, diepte des rijkdoms' publiceerde) niet ontdekt had. Mij werd gevraagd daarvan eens het een en ander te publiceren in 'Opbouw'. Daarvoor ontbrak in eerster instantie de tijd. Nu het zover is dat ik kan gaan schrijven, vraagt Prof. Veenhof, of ik niet de hele brief opnieuw kan behandelen ten dienste van bijbelstudieclubs. Dat vergt natuurlijk meer tijd. Maar ik zal in elk geval een begin maken, in de hoop dit werk bij gedeelten in de loop van dit jaar te kunnen voltooien.

Enkele opmerkingen vooraf:

1. Wat ik ga schrijven is niet bedoeld als een volledig commentaar. We zullen allereerst trachten de gang van Paulus' 'betoog' te volgen. Details worden alleen breder behandeld, als ze me van belang lijken voor het verstaan van het geheel, of wanneer ze licht werpen op de instelling van den apostel tegenover zijn arbeid, en in meer dergelijke gevallen. Ook aan Paulus' verwerking van oudtestamentisch materiaal heb ik hier en daar wat meer aandacht gegeven.
2. Wat de vormgeving betreft, is er eigenlijk alleen maar gestreefd naar duidelijkheid. Aan fraaiheid van dictie is geen aandacht besteed. Ook niet eens aan gelijkmatigheid: soms moest iets omstandig worden uiteengezet, elders weer leek parafraze de beste manier om Paulus' bedoeling helder te laten doorkomen.
3. Als een uitlating apodictisch mocht klinken, dan daarvoor bij voorbaat mijn excuus. Men schrij-

ve dit op rekening van het schetsmatig karakter van deze bijdragen.

Algemene inleiding

Ter oriëntatie een kort overzicht van Paulus' arbeid in het Evangelie tot dusver.

Hij heeft drie zendingsreizen achter de rug, die hun aanleiding vonden in wat Hand. 13 : 2 vermeldt.

De eerste gaat via Cyprus naar Pamphylië (Perge), Pisidië (Antiochië) en Lycaonië (Iconium, Lystra, Derbe). Paulus gaat langs dezelfde route terug.

De tweede reis onderneemt Paulus na het Apostelconvent (Hand. 15 : 36-39). Ditmaal gaat niet Barnabas, doch Silas mee. Ze reizen nu over land (door Syrië en Cilicië), en komen o.a. weer in Lystra, waar Paulus Timotheüs leert kennen. Dan gaat de tocht verder door Phrygië (waarin Laodicea en Colossae liggen) en Galatië. De Geest verhindert hen naar Bithynië te gaan. In Troas krijgt Paulus het nachtelijk gezicht, dat aanleiding wordt voor de overtocht naar Philippi. Vandaar reizen ze verder naar Thessalonica en Berea, en tenslotte naar Athene (Areopagus) en Corinthe (ontmoeting met

Aquila en Priscilla). In de laatste stad blijft Paulus anderhalf jaar. In deze jaren (51/52) schrijft hij de beide brieven aan de gemeente te Thessalonica. Dan vaart hij (met Aquila en Priscilla) over naar Efeze, waarvandaan hij via Caesarea terugkeert naar Antiochië.

Al spoedig gaat hij voor de derde keer op reis. Nu gaat het naar Galatië en Phrygië, en vandaar naar Efeze (Hand. 19 : 1). Daar blijft Paulus eerst twee jaar en drie maanden (Hand. 19 : 8-10) en later nog negen maanden (vgl. Hand. 20 : 31). In deze jaren (54-57) schrijft hij de brief aan de Galaten en de eerste brief aan de gemeente te Corinthe. Ook komt dan het plan op voor de reis naar Rome (Hand. 19 : 21). Blijkbaar (zie 2 Cor. 1 : 15 vlgg.) was Paulus aanvankelijk van plan Macedonië en Achaje te bereizen vanuit Corinthe: kennelijk had hij dus van Efeze rechtstreeks willen oversteken naar Corinthe. Maar de toestand in de gemeente van Corinthe verhindert dat. Hij gaat nu via Macedonië. Hoort daar van de verbetering van de toestand in Corinthe (2 Cor. 7 : 5 vlgg.). Van daaruit ook schrijft hij de tweede brief aan Corinthe (einds van het jaar 57).

Uit het arme Macedonië krijgt Paulus geld mee voor Jeruzalems gemeente (2 Cor. 8 en 9). Ook Achaje had allang het plan iets voor Jeruzalem te doen. Paulus schrijft nu vanuit Macedonië: legt het geld alvast klaar (2 Cor. 9 : 3-5).

Met behulp van dit laatste gegeven valt nu de brief aan Rome te localiseren en te dateren. Over de bewuste collecte spreekt Paulus nl. ook in Rom. 15 : 22-29. Blijkbaar heeft hij die nu bij zich: hij zal dus inmiddels vanuit Macedonië in Corinthe zijn aangekomen. Van daaruit zal hij de brief naar Rome hebben geschreven. Daarop wijst ook het feit dat hij de brief laat bezorgen door een zuster (Phoebe) uit Cencreae, een havenstad van Corinthe (Rom. 16 : 1). Verder zou zijn gastheer Gajus (Rom. 16 : 23) best eens dezelfde kunnen zijn dien hij in 1 Cor. 1 : 14 vermeldt als een van de weinigen uit Corinthe die hijzelf doopte. Ook is opmerkelijk, dat onder de gemeenteleden die groeten meegeven een zekere Erastus wordt genoemd (Rom. 16 : 23), die dezelfde kan zijn als de Erastus van wien we in 2 Tim. 4 : 20 lezen dat hij in Corinthe is gebleven (wellicht omdat hij daar zijn domicilie had).

Al verder kan Paulus het verdorven leven der heidenen dat hij in Rom. 1 beschrijft misschien wel nergens beter met eigen ogen hebben gezien dan in Corinthe, een havenstad die om haar liederlijk leven berucht was.

Over het ontstaan van de gemeente te Rome zijn we niet ingelicht. Marcus, die zijn evangelie in Rome schreef, noemt Simon van Cyrene „den vader van Alexander en Rufus“ (Marc. 15 : 21). Blijkbaar waren deze twee leden van de gemeente in Rome (vgl. Rom. 16 : 13). Mogelijk is na de Pinksterdag het evangelie naar Rome gebracht door mensen die op het Pinksterfeest in Jeruzalem Petrus en de andere apostelen hadden gehoord. Er zijn bij de namen die Paulus aan het slot van de brief noemt joodse en heidense. Toch spreekt hij de gemeente aan met „u, heidenen“ (Rom. 11 : 13). Ze zal dus wel overwegend van heidense oorsprong zijn geweest (vgl. ook Rom. 1 : 6 en 13; 15 : 15 en 16). Paulus kende de gemeente niet. Dat heeft voor ons het voordeel, dat in de brief geen zinspelingen voorkomen op gebeurtenissen of situaties die alleen schrijver en toenmalige lezers bekend waren, maar voor ons niet meer te achterhalen zijn; iets wat het verstaan van andere brieven nogal eens bemoeilijkt. De brief heeft dan ook niet veel 'specifieks': veeleer geeft Paulus zichzelf en anderen hier nog eens rekenschap van het evangelie dat hij brengt. Hij staat bij een belangrijke mijlpaal in zijn loopbaan: tot aan de Adriatische Zee heeft hij de boodschap der verlossing gebracht (Rom. 15 : 19). Hij bevindt zich op dit moment op ongeveer de verst bereikte post (vgl. 2 Cor. 10 : 13). Nu zal hij naar Jeruzalem terugkeren en vandaar de sprong wagen naar de westelijke helft van het Middellandse-Zeegebied.

Toch is de brief niet abstract-theoretisch: heel de levenservaring op de zendingsreizen opgedaan (de uiteenlopende reacties van Joden en heidenen op de verkondiging van het evangelie) ligt erachter en klinkt er in door.

(wordt vervolgd)

KERKELIJK Leven

De hemel - beeld of werkelijkheid?

Het geloof in de hemel mag zich momenteel niet in een grote populariteit verheugen. Naar men zegt wordt er zeer weinig over de hemel gepreekt. Het geloof aan de hemel schijnt sterk op retour te zijn. Alle aandacht wordt in onze tijd op de aarde gericht, niet slechts in de praktijk, ook in de theologische beschouwingen. Het Oude Testament moet daarvoor in het bijzonder dienst doen.

Het is intrigerend na te gaan wat hiervan de oorzaak is.

Is het het moderne wereldbeeld, dat we door de natuurwetenschap verkregen hebben, dat het geloof aan een hemel in letterlijke zin aan het ondermijnen is en bij velen reeds ondermijnd heeft? Zo wordt het ons aangepreut uit de school van Bultmann: de moderne mens kan niet meer geloven in voorstellingen, die met een verouderd wereldbeeld samenhangen en daaruit opgekomen zijn. Tot die voorstellingen behoort dan ook de hemel.

Enige tijd geleden schreef ds Hans Bouma 'n artikel in het Gereformeerd Weekblad over „De hemel — een dak boven ons hoofd, waarin hij veler moeilijkheden met de hemel in verband brengt met een wereldbeeld, waarin we ons echt niet meer thuis kunnen voelen in de tijd van de ruimtevaart. Ze weten geen weg meer met „de ruimte”, die in de Bijbel argeloos aan de hemel wordt gegeven. We hebben heel wat rondgeneusd in het heelal, maar geen hemel, trouwens ook geen hel, geen andere dan deze wereld, lezen we in genoemd artikel. Het oude huis — met de hemel als de zolder waar je goed zat enz. — is ingestort (nummer van 10 nov. '72).

De schrijver van dit artikel is dus van oordeel dat de wijze van spreken over de hemel, zoals we die in de Bijbel vinden en bij vorige geslachten, vanwege het veranderde wereldbeeld een achterhaalde zaak is, al voegt hij er direkt aan toe dat daarmee de boodschap van de hemel niet onverstaaanbaar is geworden of zelfs ontkracht. In het vervolg van z'n artikel geeft hij dan door wat naar zijn oordeel die boodschap is.

Intussen, daar is het me nu niet om te doen, tenminste niet allereerst. Maar het is, geloof ik, een misvatting te menen dat het veranderde wereldbeeld de hoofdschuldige is in het proces dat heeft geleid tot het instorten van „het oude huis”. De zaak is m.i. gecompliceerder dan dat zij afgedaan kan worden met een simpele verwijzing naar een veranderend wereldbeeld.

—o—

Allereerst iets over dit woord.

Wereldbeeld moet wel onderscheiden worden van wereldbeschouwing. Het eerste zouden we min of meer naïef kunnen noemen en hangt samen met de direkte aanschouwing. Naïef heeft hier dan de betekenis van voorwetenschappelijk. Het Israëlitisch wereldbeeld zag er als volgt uit: de aarde is een vlak, rondom omgeven door de wereldzee, rustend op de wateren, die er beneden liggen; terwijl de sterrenhemel er als een koepel overheen is gestulpt; boven deze koepel bevindt zich de hemeloceaan en daarover de hemel der hemelen, waar de wereldgod is.

't Is duidelijk, dat we hier met een wereldbeeld te doen hebben dat geboren is uit de direkte aanschouwing en indruk, die de wereld op de mens maakt. Alleen in het laatste — de hemel der hemelen — mengt zich een element van religieuze beschouwing.

Prof. Vriezen, die ik citeerde, merkt hierbij op dat het Oude Testament „natuurfilosofisch” weinig nieuws biedt dat ook niet de

andere volken reeds bezaten. Vandaar dat het dwaasheid is, vindt hij, om dit wereldbeeld als openbaringselement in het O.T. te willen handhaven; het is volkomen ontleend aan het oud-oosterse, en heeft geen zelfstandige betekenis als Godsopenbaring.

We kunnen daarom rustig zeggen, zonder schrik om het hart alsof ons geloof in de Bijbel als Gods Woord in geding zou zijn, dat dit wereldbeeld niet meer het onze is, in elk geval niet op die wijze als dat bij Israël het geval was. Wij weten, dat de aarde rond is en dat de wolken regen bevatten. Maar men moet deze kwestie toch niet opschroeven.

In de eerste plaats is deze onze natuurwetenschappelijke kennis niet nieuw, maar al weer eeuwen oud en desondanks is het geloof aan de hemel van God daardoor bij vorige geslachten ongeschokt gebleven. Hier ligt dus het eigenlijke vraagstuk niet!

En in de tweede plaats: er is toch nog wel wat dat het oude wereldbeeld ook bij ons, moderne mensen, blijven hangen. Wij leven zelfs grotendeels met het oude wereldbeeld. We ervaren in de dagelijkse praktijk de aarde niet als rond. We zien de zon en de maan en de sterren boven ons. In dat opzicht is er niet zoveel verschil tussen de antieke en de moderne mens. De zon komt voor ons besef even goed op als voor het zijne, al weten wij, dat dat niet wetenschappelijk-juist is gesproken.

Maar met het laatste zijn we beland op het gebied van de wereldbeschouwing. Deze is meer theoretisch van aard. En dat velen met de hemel in de knoei zitten of hem reeds lang hun afscheid gegeven hebben, hangt samen niet zozeer met hun wereldbeeld, maar met hun wereldbeschouwing, hoe oppervlakkig-populair of diepzinnig deze mag zijn.

Die wereldbeschouwing is nooit louter een kwestie van natuur-wetenschappelijke aard of door de natuurwetenschap slechts aan de hand gedaan. Daarin mengen zich altijd factoren van andere aard. De mens denkt, overweegt en beschouwt ten diepste met zijn hart. Dat geeft de richting van het denken aan. En dat hart is gelovend of ongelovig. Met de wereldbeschouwing hangt heel de levens- en mensbeschouwing samen en omgekeerd. Dit alles kan de mens zelf ontgaan. Hij kan menen onbevooroordeeld dingen te beschouwen, zuiver wetenschappelijk, maar dat is een waan. Er is niemand, die dit kan.

De zaak is dus niet zo onschuldig als ze lijkt. Het is niet maar een kwestie van een verouderd wereldbeeld, waarin wij niet meer kunnen denken zodat we aan het „vertalen” moeten. 't Is een kwestie van moderne wereldbeschouwing, waarvan de wortels liggen in de Renaissancetijd, die aan de Reformatie van de 16e eeuw voorafging en de mens „ontdekte” als het middelpunt van de wereld. De moderne mens dringt zijn beschouwing aan de werkelijkheid op, want hij gedraagt zich als soeverein. Hij scheidt zich een vermeende wereld, een wereld van gesloten causaliteit, met behulp van een al weer verouderde natuurwetenschap. Een wereld waarin geen plaats is voor een hemel en een hel.

In die zin kunnen we van een modern wereldbeeld spreken, maar dan is hier het woord in andere zin gebruikt dan in die waarbij we spreken van het antieke wereldbeeld: een wereldbeeld, dat zich zonder diepere reflexie aan ons opdringt. Nu is het gebruikt in de betekenis van: het beeld, dat de moderne mens zich van de wereld scheidt door zijn ongelovig nadenken en filosoferen. Hierbij heeft niet het oog, maar het hart de leiding: het hart dat zich in zelfvergoding van de levende God heeft afgewend.

—o—

Wel moeten we hierbij bedenken dat die moderne mens niet een generaal verschijnsel

is, ja, dat hij slechts gedeeltelijk bestaat. Hij is zelfs een omstreden grootheid. Bultmann zegt van hem: Men kan niet in gevallen van ziekte moderne medische en klinische middelen te baat nemen en tegelijk de geesten- en wonderwereld van het Nieuwe Testament geloven. Bultmann is dan ook de man van de ontmythologisering: men moet de Bijbel van z'n mythologische verpakking ontdoen om de eigenlijke boodschap te horen. Maar Jaspers bestrijdt dit beeld van de moderne mens: hij blijkt dit wel te doen, zegt Jaspers.

Er is daarom geen reden om voor de moderne mens het pad te ruimen en niets ergers te vinden dan niet modern te zijn. De „moderne mens” is blijkbaar een in zaken van geloof en wereldbeschouwing schizofrene grootheid: om de wetenschap verwerpt hij het geloof, maar langs de achterdeur haalt hij het bijgeloof weer binnen: het staat in de sterren!

Het bijbels spreken over de hemel heeft daarom niet in de archiefkast. „Natuurfilosofisch” mogen wij het antieke wereldbeeld niet meer toestemmen — daarin ligt het openbaringskarakter niet. Wel in het spreken over de hemel als de woning van God, als het Vaderhuis met zijn vele woningen, als de plaats, waar Christus zit aan Gods rechterhand. We behoeven hier ook niet aan het vertalen te slaan om de eigenlijke „boodschap” te horen. De Heilige Schrift zelf gebruikt het woord hemel in verschillende betekenissen. Maar dat is dan ook telkens duidelijk genoeg. Als wij die betekenissen opzoeken, naspeuren, dan vertalen we niet in de eigenlijke zin van het woord, maar lezen we wat er staat in het geheel van de context. We laten dan echter ook staan wa er staat, als de Schrift spreekt over de hemel als de woonplaats van God, van Christus, van de engelen, hoe onvoorstelbaar groots en heerlijk hij ook is!

G. JANSSEN

De nood der kerk

Wanneer men van dag tot dag, zo intens als dat mogelijk is, het leven van de kerk in onze dagen volgt, kun je dikwijls een gevoel van machteloosheid, ellende, ja, van wanhoop bevangen. Want in alle kerken heerst hopeloze misère!

Wie leest hoe de „beminde gelovigen” van de R.K. kerk elkaar te lijf gaan vraagt zich dikwijls af: zijn we in een kroeg of in een kerk? We hebben gehoord dat de éne roomse van de ander zei dat die een moord op hem beging. De „progressieven” en de „conservatieven” tuigen elkaar genadeloos af. En wat daarvan in de publiciteit komt is natuurlijk nog maar een zwakke echo van wat achter de schermen gezegd en gedaan wordt. Honderdduizenden verliezen het vertrouwen in de „moederkerk”. Wat het K.V.P. overkwam is een teken aan de wand! Hoe zal de leegte die door deze ellende in het leven van tallozen is ontstaan worden gevuld? Waar zullen zij die zo „in de kou” zijn geraakt terecht komen?

In de Hervormde Kerk openbaart zich in steeds dreigender vorm een verlamme machteloosheid. Na lange felle debatten, stapels nota's en rapporten, wanhopige pogingen om zo ver te geraken, kon de synode van die kerk toch niet tot enige concrete uitspraak over het „Getuigenis” komen. Ook de synodale gesprekken over het ambt liepen hopeloos vast. De „richtingen” — de „modaliteiten” zijn weer voluit „richtingen” geworden — staan scherper tegenover elkaar dan ooit. Bij iedere belangrijke beslissing die genomen moet worden verhardend zich de fronten. En de kerken worden steeds leger.

Ook in de gereformeerde kerken van allerlei soort kraakt en knarst het van alle kant. In de (synodaal) Geref. Kerken zijn leeruitspraken gedaan die niemand echt bevredigen, waarmee niemand echt blij is. Onmiddellijk ná de publikatie ervan barstte een interpretatiestrijd los die bijna tot een interpretatiezwendel leidde. De „nieuwe theologie” die vol is van „gechristianiseerd” neo-marxisme, existentialisme, historisme, of zelfs pragmatisme, verwoest het leven des geloofs van duizenden. En anderzijds tiert

allerwege een verhard hoogmoedig orthodoxisme — soms tegelijk de camouflage van lelijke zonden — waaruit opklinkt: des HEREN tempel, des HEREN tempel zijn dezen!

Is het een wonder dat duizenden eenvoudige, oprechte gelovigen dit alles met verbijstering ondergaan, in grote verwarring raken en zich met afkeer, zo niet met walging, afwenden van die al meer verbureaucratiserende zielloze en geesteloze hiërarchische kerkelijke organisaties en zich afvragen, als ze het enthousiasme en de offerbereidheid van vele jonge buitenkerkelijke christenen zien, of God soms buiten de machteloze kerkelijke instituten om een nieuw reveil wil bewerken.

☆☆☆

Je vraagt je meermalen af of de kerken ten gevolge van hun eigen dwaasheid niet op weg zijn heen te groeien naar een situatie zoals die in Duitsland, Zwitserland en andere Europese landen wordt gevonden. Daar zijn grootse kerkelijke organisaties, met eendeloos redenerende en confererende kerkelijke bazen die, goed gehonoreerd, in prachtige gebouwen, stapels rapporten en boodschappen de wereld inzenden, die evenwel slechts door weinigen gelezen worden. Kerkvorsten die menen over al de problemen in

de „wereld” hun zegje te moeten doen waarvan die wereld zich natuurlijk geen lor aantrekt dan alleen en in zoverre dat in haar kraam te pas komt! — Als dat het geval is beroepen zelfs Den Uyl en Marcus Bakker zich op de kerk!

Maar deze machtige kerkelijke organisaties die nominaal honderdduizenden leden tellen hebben grote kerkgebouwen waarin 's zondags enkele tientallen kerkgangers samenkomen. Meestal oudere mensen en vooral vrouwen. Het komt vaak voor dat predikanten voor vijf of tien mensen optreden — de koster en de organist inbegrepen!

Toen professor Schilder in Duitsland studeerde schokte hem het meest dat wanneer de vakanties voorbij waren en honderden theologische studenten in het universiteitsstadje neerstreken je daarvan in de slecht bezochte kerkdiensten niets kon merken.

Er is wel één groot verschil tussen de kerkelijke situatie in de genoemde landen en die in ons land. In het buitenland wordt nl. voor de kerkelijke financiën door de overheid gezorgd. Via opcenten op de belastingen int de fiscus de kerkelijke contributie en draagt die daarna aan de hoogste kerkelijke besturen af. Daarom profiteerde de kerk in Duitsland voor de volle honderd procent van het „Wirtschaftswunder”. Je kunt dat merken aan de majestueuze kerkelijke regeringsgebouwen die overal ver-

rezen zijn.

Dat is bij ons — nog! — niet het geval. Wel wordt bij ons nu reeds, evenals in het buitenland, de gehele opleiding tot predikant of pastoor voor de Herv., Geref en R.K. kerk door de staat betaald. De inrichtingen daarvoor zijn nu van de soms lastige gemeenten en kerkleden onafhankelijk geworden. Maar de kerken moeten nog steeds wel voor het overgrootste deel voor zichzelf zorgen. Er wordt aan gewerkt dat, evenals alle mogelijke andere organisaties, ook de kerken een forse greep in de subsidiepot mogen doen. En dan is het leed geleden! Dan kan het kerkelijke bedrijf zich geheel en al naar de zin en wil van de kerkelijke managers ontplooiën.

Ja, misschien gaat het in Nederland met de kerk wel dezelfde weg op als in Duitsland en Zwitserland. En wat je daar vindt is naar alle waarschijnlijkheid een overgangsfase naar de toestand in Frankrijk waar de kerk volledig machteloos geworden en op sterven na dood is.

Ja, misschien — het heeft er alle schijn van — gaat het in Nederland wel dezelfde weg op als in Duitsland, Zwitserland, Zweden, Engeland enz. Daar komen de gelovigen, die nominaal dikwijls nog bij de „grote” kerken blijven behoren in zalen en kapellen bijeen. Gedreven door de nood der tijden. En uit honger naar het volle Evangelie,

IN MEMORIAM

PROF. DR.

A. F. N. LEKKERKERKER

(overleden op 28 december 1972)

Al enige tijd wist ik, dat Prof. Lekkerkerker leed aan de gevreesde ziekte. Het schokte me toen ik dat bericht enige maanden geleden opving. Het was juist in de dagen, dat je nog bezig was het plotselinge heengaan van Prof. Dr van Niftrik te verwerken. Het zijn wel gevoelige slagen, die de Heer der Kerk aan de Hervormde gelederen heeft toegebracht. Na Van Ruler en Van Niftrik, nu Lekkerkerker om van het verscheiden van Haitjema maar te zwijgen. Men maakt zich dan ook zeker in Konfessionele kring menselijke zorgen over de bezetting van de leeg geworden leerstoelen. Een professor kan veel goed werk doen om de opmars naar links in het Hervormde kerkgeheel tegen te gaan en af te remmen.

Nu is ook Lekkerkerker ons ontvallen. Hij is niet bijster oud geworden. Slechts negen en vijftig jaar. Het in memoriam van Prof. Dr Roscam Abbing in „Trouw” gewaagt van een weg van intens lijden in het laatste deel van het leven van Prof. Lekkerkerker op aarde. Het spreekt ook van de kracht van het geloof in de wederopstanding des vleses en het eeuwige leven.

Zo geeft en neemt de HERE! Dat is gemakkelijk gezegd.

Maar we zullen dan ook dat geven van Jahwèh nader dienen te konkretiseren, opdat de christelijke dankbaarheid de boventoon mag voeren. Lekkerkerker was een briljant theoloog.

Hij stamde uit de bevindelijke kring in de omgeving van Leerdam. Ik weet uit ervaring hoe het met een dergelijke kring gesteld is, hoewel ik uiteraard het meest met mysticistische uitwassen op het gereformeerde terrein werd gekonfronteerd.

Lekkerkerker heeft van meet af begrepen, dat hieop als antwoord alleen het volle evangelie van Jezus Christus past.

Hij heeft, om met Kohlbrügge te spreken, het Woord van God er ingeworpen. Hij kreeg daartoe eerst de gelegenheid als pastor in de Hervormde gemeenten van Noordlaren, Loosduinen en Utrecht. Daarna kon hij deze gigantische arbeid uitgebreid voortzetten vanaf de kathedraal van de Universiteit te Groningen. Daar heeft hij vanaf 1959 gedoceerd met name de kerkgeschiedenis en de dogmengeschiedenis, maar ook kerkrecht en dogmatiek. De thans overleden Hoogleraar heeft zijn

leven, om zo te zeggen, geïnvesteerd in het Koninkrijk Gods. Daarom was het door Gods genade ook zo vruchtdragend. Het effect van zijn produktieve geest is neergelegd in ettelijke boekwerken, die getuigen van grote eruditie en van een bezonnen oordeel.

Ik denk hierbij vooral aan zijn veelvuldige radiolezingen over de Sakramenten van Doop en Avondmaal. Hoe heb ik met duizenden Nederlanders destijds elke zondagavond met spanning naar zijn uiteenzettingen geluisterd. Er groeide een band, die zich niet stoort aan kerkelijke scheidsmuren. Later ben je nog sterker gaan beseffen, dat je in alle bescheidenheid op het vlak van je gemeente uiteindelijk tegen hetzelfde vecht als wat Lekkerkerker in verschillende van zijn geschriften heeft aangesneden en blootgelegd. Wat stuit je vaak op een ontstellend gebrek aan waarschijnlijk geloofsvertrouwen! Wat denkt de mens dikwijls, dat hij eerst nog dit en dat moet presteren, voordat hij ten volle verzekerd mag zijn van zijn zaligheid. Prof. Lekkerkerker heeft bijv. in zijn boek: „Doe aan mij een teken ten goede”, waarin de genoemde radiolezingen gebundeld zijn, duidelijk en positief stelling genomen tegen deze fatale gedachte.

Schrijvend over het avondmaal wilde hij graag bekennen, dat hij in zijn hart een zwak had voor de schrijvers over het avondmaal in de 17e en 18e eeuw. Toch wees hij met alle waardering en liefde hun standpunt af. Nooit mag de zelftoetsing resulteren in een-zichzelf-afhouden van de tafel des Heren, alsof de dis zou aangericht zijn voor een soort élite of geestelijke upperten in de gemeente. **De Heiland is daar en Hij roept U!** Ik ga naar het avondmaal niet OMDAT, maar OPDAT ik geloof. De professor vertaalde de Schriftuurlijke uitdrukking, dat Jezus maaltijd hield met „hoeren en tolleren”, in 1960 op actuele wijze met: „Jezus houdt maaltijd met de collega's van Magere Josje.”

Zijn uiteenzetting over de teneur en de inhoud van I Korinthiërs 11 is bijzonder leerzaam en boeiend. Er is daar geen sprake van, dat de apostel zou gaan onderscheiden tussen waardige en onwaardige mensen. Paulus trachtte de gemeente te brengen tot een waardige viering van het avondmaal van de Heer. Men had het avondmaal, dat toen nog een volledige maaltijd was, laten verworden tot een braspertij en zo een aanslag gepleegd op de gemeenschap der kerk.

Ik denk in dit verband vooral aan een boek, dat Lekkerkerker al veel eerder schreef. Ik bedoel het prachtige boek: „De Reformatie in de Crisis”, Wageningen,

1949. Daaruit benadert de Groninger dogmaticus op een uiterst fijnzinnige en eerbiedige manier het mysterie van het avondmaal des Heren. Hij onderstreept de samenhang tussen Avondmaal en Pinksteren. Immers: het is door de Heilige Geest, dat we verenigd worden met Christus! „Wat is de Heilige Geest?” Geen vraag, die zo moeilijk, geen vraag, die zo gemakkelijk is te beantwoorden. Het is er ongeveer mee, als wanneer iemand vraagt: wat is licht? of: wat is muziek? of: wat zijn kleuren? (gedachte ontleend aan wijlen Ds Den Hartog te Den Haag). Geleerden beschrijven het licht als een trilling in de aether... muziek als harmonie van klanken... maar probeer het eens te zeggen aan een blinde of een dove. Dan weten we meteen, dat het moeilijk valt te zeggen. En toch, het is zo gemakkelijk: licht is, wat daar speelt over het water, wat daar glanst over de berken. Muziek: daar zingt de nachtegaal. Kleur: „de diepe wei staat wit en geel van bedauwde bloemen”. Zeg eens, wat licht is, muziek, kleur. Men kan het niet uitleggen, alleen maar beleven... Zeg het eens wat de Heilige Geest is. Heus, we hoeven onze hersens niet te wringen tot een formule... Zeg het eens, wat Avondmaal is. Men kan het niet begrijpen, alleen maar ervaren” (a.w. p. 116, 117). Toch verleide dit alles Lekkerkerker niet tot een vorm van sakramentalisme. Hij herinnerde zich het liedje, dat de mensen zo graag in een evangeliesamenkomst zingen:

De dierbre Heiland is nabij,
de liefdevolle Jezus,
Zijn woorden troosten u en mij,
O, hoort de stem van Jezus.

En dan voegt de bekwame auteur er aan toe: „Christus is in het Wóórd tegenwoordig met al Zijn gaven en in dat Wóórd komt Hijzelf”.

Prof. Lekkerkerker was enorm goed in de belijdenisgeschriften thuis, getuige o.a. zijn boek: „Gesprekken over de Heidelberg” opnieuw een verzameling radiolezingen. Hij heeft zich verdiept in de publikaties van de reformatoren en ons het resultaat daarvan op een vaak beeldende manier meegedeeld. Hij heeft de nieuwe theologie geanalyseerd en gefulmineerd tegen de dood-is-dood theorie. Zo is de hoogleraar aan een slepende kwaal bezweken. Maar Christus heeft Zich, naar Luthers woord, ook in zijn dood gestoken. Daarvan mag hij nu het effect ervaren in de nabijheid van zijn Heiland! En wij gedenken hem met dankbaarheid!

Enschede.

O. Mooiweer

naar het brood des levens en het water des heils.

En zou dat misschien dan de overgang zijn naar de situatie van de kerk en de christenen in Rusland?

Want dit is zeker dat West-Europa met zijn materialisme, zijn onverzadigbare honger naar meer welvaart, zijn verziekte democratie, zijn protestakties en stakingen effectief bezig is zichzelf te annexeren ten faveure van Rusland.

☆☆☆

Wanneer men mij vraagt wat de diepste oorzaak is van al deze kerkelijke ellende dan geef ik op die vraag onmiddellijk een antwoord, een antwoord ten opzichte waarvan ik de rotsvaste overtuiging bezit dat het juist, dat het Schriftuurlijk is.

Ik weet het, dat klinkt ongelofelijk eigenwijs en pretentius. Maar dat risico neem ik, moet ik nemen!

Die grote, diepste nood van de kerk en de kerkmensen is dat zij de zonde, beter gezegd: **hun eigen zonde**, hun eigen zondigheid, verdorvenheid, verlorenheid niet kennen, niet herkennen, niet erkennen. Nee, het gaat daarbij niet om een juiste „opvatting” omtrent de zonde enz. Die is op zichzelf waardeeloos. Het gaat hierbij om een brok, een fundamenteel moment van de **zelfkennis**. En omdat er zo weinig van zulke zondekennis wordt gevonden, is er ook geen plaats voor, geen kennis van de genade van God die ons in Christus wordt geopenbaard.

Waarom is Jezus Christus in de wereld gekomen?

Omdat die wereld — d.w.z.: de **mensenwereld**, wij zelf — door en door goddeloos is en het met ons een eeuwig fiasco worden zou, als Hij niet tussen beide was gekomen. En die zonde is dat **wij God niet in ons leven** dulden. Onze zonde is dat wij, ondanks misschien allerlei verheven gods-ideeën, actieve, aggressieve vijanden van God zijn. Onze zonde is dat wij met onze handen als met een paar klauwen grijpen naar de overweldigende rijkdom van wat God geschapen heeft — dat zijn eigendom is en blijft, dat hij van seconde tot seconde onderhoudt — en er dan mee doen wat wij willen. Onze zonde is dat wij naar ons zelf toe gekromd staan en alles en allen exploiteren voor eigen bezit, macht, genot.

Omdat men de echte, werkelijke zonde niet kent, er geen rekening mee houdt, is allerlei kritiek op verschijnselen, machten, structuren veelal zo hopeloos oppervlakkig. Om het zo konkreet mogelijk te zeggen: als ik allerlei maatschappijkritiek lees van mensen als Ter Schegget, De Pree, Reckmann, Kuitert enz. dan overvalt mij steeds weer de gedachte: wat zijn jullie toch grenzeloos eenzijdig en oppervlakkig. Jullie kritiek gaat niet diep genoeg. Ze is niet scherp genoeg. Ze richt zich alleen op **symptomen** van het kwaad, niet op de **wortel** daarvan.

Je merkt dat gemis aan echte zondekennis b.v. ook hieraan, dat vele maatschappijhervormers en pacifisten vaak zo ongelofelijk intolerant en aggressief zijn! In geen enkele partij in ons land hebben ze zoveel ruzie gehad als in die van de pacifisten, de vredemakers! Hun houding, hun gedrag is vaak een vernietigende kritiek op hun woord, op hun leuzen.

☆☆☆

Omdat er zo bitter weinig echte kennis van de echte zonde is, is er ook zo weinig echte kennis van en plaats voor Gods genade. Nee, ook daarbij gaat het niet om een orthodoxe opvatting daarvan. Ook aan die heeft niemand op zichzelf iets. Het komt aan op die kennis van de genade die geboren wordt uit het overwonnen worden daardoor, uit het leven daaruit. En dat gebeurt alleen als we ondervonden hebben dat genade het meest vernietigende oordeel inhoudt dat over ons kan worden geveld. Zo ontstellend goddeloos en gebonden door Satan, zonde en dood zijn wij dat ons behoud alleen door Gods genade — dat wil zeggen: door Gods volkomen verbeurde liefde — mogelijk is.

Als ik aan Gods genade denk en er over preek staat mij vaak voor ogen wat je op een schoolplein kunt zien gebeuren. Als daar een paar jongens met elkaar vechten is het eind dikwijls zo dat de een de ander op de

grond smijt en boven op hem gaat zitten. En dan zegt hij tegen de overwonnenen: „zeg: genade!” Dat is de oproep om de nederlaag te erkennen en zo weer „vrij” te worden. En als dan de onderliggende partij om genade vraagt, erkent hij daarmee dat hij de nederlaag heeft geleden en wordt hij weer „vrij”.

Welnu zo is de openbaring van Gods genade in Christus — juist omdat die waarachtig **genade**-openbaring is — de meest indringende prediking van onze totale verdorvenheid. Maar zij is tegelijk de bewogen, de echt **harts-tochtelijke** oproep om zich door die genade te laten overwinnen! Ze is Gods doordringende oproep om daarin de toelucht te nemen.

☆☆☆

De nood, de grote nood van de kerk onze dagen bestaat nu hierin dat deze kennis van zonde en genade, en de prediking daarvan, zo weinig wordt gevonden, ja vaak bewust en beslist wordt afgewezen.

Ik heb meer dan een jaar lang alle mogelijke preken en preekjes via de radio gehoord. Maar wat de kern van de zaak betreft was wat ik hoorde veelal allerdroevigst. Ik hoorde wel vaak „mooie”, „aandige”, goed gestileerde en gedeclameerde stukjes. De predikers hadden het ook wel vaak over allerlei gebreken in de mens en in de samenleving. Soms waren ze ook wel eens een beetje diepzinnig en geleerd. Maar er klonk niet in door de donkere diepten van zonde en schuld. En daarom hoorde je ook zo weinig de stralende vreugde over de verlossing. Het was, om een woord van de oude Sikkkel te gebruiken werk van tuinharkers en stukadoors, maar niet het machtige woord van de levende God, van zijn toorn over de zonde en van de wonderbaarlijke verlossing die Hij in Christus ons geeft!

Een van de weinigen van wie ik een heerlijke preek hoorde was bisschop Simonis! Ik ken de man niet. Ik las nooit één woord van hem. Ik weet alleen van de opschudding die zijn benoeming veroorzaakte. Bisschop Simonis sprak over de herders en de geboorte van Christus. De herders geloofden kinderlijk de boodschap van de engel. En ze geloofden op het woord van de engel dat het doodgewone kindje in de kribbe de beloofde Christus en de Verlosser was. En toen kwam in hen de verwondering en de grote vreugde. Maar terwijl de herders met een loflied en grote blijdschap de wereld ingingen staat tegenwoordig de grote meute der theologen bij de kribbe met niets anders dan een levensgroot probleem. Het was heerlijk. Zo'n preek op de Kerstmorgen maakt in zo'n situatie de dag goed.

☆☆☆

Wat voor de kerk in onze tijd broodnodig is heeft Bavinck eens zo gezegd: „Alle mens is leugenachtig; hij spreekt niet altijd onwaarheid, maar hij **IS onwaar**; hij is leugenachtig in zijn bestaan zelf. Zijn en schijn, wezen en openbaring, innerlijk en uiterlijk zijn bij hem in tegenspraak. Terwijl de mond soms overvloedig van liefde en het gelaat niet dan vriendschap toont, komen uit het hart des mensen voort boze bedenkingen, doodslagen, overspelen, hoererijen, dieverijen, valse getuigenissen, lasteringen. Een heilige die de mens innerlijk kende en tot op de bodem zijns harten doorzag, zou van hem in ontzetting wegvluchten.” De mensen leven eigenlijk bij zichzelf en bij anderen „in een waan en een inbeelding.” En de verschrikkelijkste ellende van de zonde „bestaat niet daarin, dat wij blind zijn, maar zij is hierin gelegen dat wij blind zijnde, nochtans mensen dat wij zien. Zonde is schuld en smet en schande, maar zij is ook nog dwaasheid en onverstand.”

We kunnen dit ook zó zeggen: de kerk moet weer met de oude gereformeerde kerken leren bidden — in die kerken werd het bij de aanvang van elke kerkdienst knielend gebeden: „Hemelse Vader, eeuwige en barmhartige God, wij erkennen en belijden voor uw Goddelijke majesteit, dat wij arme ellendige zondaren **zijn**, ontvangen en geboren in alle boosheid en verdorvenheid, geneigd tot alle kwaad en onnut tot enig goed; en dat wij ons zondig leven zonder ophouden uw heilige geboden overtreden (tegenwoordige tijd!) waardoor wij uw toorn tegen ons ver-

wekken (tegenwoordige tijd!) en naar uw rechtvaardig oordeel op ons laden (tegenwoordige tijd!) de eeuwige verdoemenis.”

Pas als dat gebed waarachtig gebeden wordt kan komen de overweldigende vreugde over en de zekerheid van de verlossing en vangt het nieuwe leven aan!

☆☆☆

Waar het op aankomt voor de kerk heeft Da Costa haar eens voorgezongen in een gedicht dat mij bij het schrijven van dit artikel steeds voor de geest stond en waarvan ik het volgende overneem:

In diepten verzonken van leed en ellende,
het hart in bedwelmende dromen verward,
door prikkels van onrust, wier bron ik niet kende,
gedreven, gefolterd tot eindloze smart,
heeft de aarde mij lang in mijn dorheid gedragen,
in morrende wanhoop aan wereld en lot:
een knagend verlangen verteerde mijn dagen,
een woede van honger naar zielengenot...
In diepten des onheils verzonken, verloren,
versmachtte mijn ziel naar de levende God!
Maar ach! in de blindheid der zonde geboren,
bleef rusteloze woeling mijn pijnigend lot!
Hoe zoude ook het schepsel zich nog onderwinden,
den Schepper te zoeken in 't afgekeerd hert?
En waar is het licht, dat Hem weder doet vinden,
Wiens beeld door de zonde in ons uitgewist werd?...
O God des ontfermens! Gij zaagt op mij neder,
en 'k werd tot een nieuwe bevatting herteeld!
In d' Eniggeborene keert God tot ons weder,
in d' Eniggeborene, Zijn uitgedrukt Beeld!
Die Een'ge... Zijn hand heeft mijn ogen bestreken,
en 't hartenbewindsel des ongeloofs viel.
Ik zag Hem, ik gaf mij! De hel is geweken;
de hemel ging op uit Uw woord in mijn ziel!...
Ik zag Hem, de Godmens, die 't Al moest verklaren,
door Israëls Zienders aan 't aardrijk verkond!
Ik zag Hem, de Wortel van Davids geslachte,
zijn Heer en zijn Koning, en tevens zijn Zoon!
den God van hemel, d' op aarde Verachte,
geheiligd, verheerlijkt, door lijden en hoon,
mens met ons geworden voor mensenbehoefte,
voor mijn overtreding tot zonde gemaakt,
geslagen, gesmaad door dolzinnig geboefte,
aan 't vloekhout doorboord, van God zelve verzaakt!
Mijn Redder, mijn Goël, mijn Zondenvernieler,
mijn Meester, mijn Heiland, mijn Heer en mijn God!
mijn Onheilverwinner, mijn Levensbereider!
Gezegend, geheiligd, beslist is mijn lot!
Voor U wil ik strijden, voor U wil ik lijden,
voor U wil ik de aarde doorgalmen met lof!
Aan U wil ik adem en levenskracht wijden,
tot de Engel des levens mij slake uit dit stof.

Kampen.

C. Veenhof

Eigenlijk was tin in de kerk niet toegestaan: men moest zilver of verguld zilver, zo geen goud, gebruiken. Maar in de arme parochies en in de schuilkerken kon men toch dikwijls tinnen serviezen zien. Volgens de boeken kan men oud kerkelijk tin vrij veel aantreffen.

We kunnen dus veilig aannemen, dat deze schaal een wasbekken geweest is. En dan is de leeftijd wel ten naaste bij te schatten. De oudste tinnen schalen hadden dikke wanden en wogen zwaar. De brede rand ontstond in de 15de eeuw en duurde tot de 18de eeuw. Aan het hoge loodgehalte leest u trouwens ook wel enige eeuwen af. Laten we zeggen dat deze tinnen schaal 250 tot 300 jaar oud is: de orgels uit die tijd hebben hetzelfde hoge loodgehalte in hun tinnen pijpwerk. Nu dan is het toch een eerbiedwaardig stukje antiek dat, na vele geslachten in de kerk te hebben gediend, via een handelaartje zijn weg naar mijn kamer vond. Begrijpt u dat ik er blij mee bent? Laat me u er dan iets van mogen vertellen.

—o—

Er is een tijd geweest, dat de roomse kerk alle gebruikte voorwerpen, die om de een of andere reden overcompleet werden, vernietigde. Men wilde voorkomen, dat deze geheiligde voorwerpen in ongewijde handen kwamen en misbruikt werden. Vandaag ligt dat anders. Vandaag kun je met enige moeite, maar voor klinkende munt, kerkelijke kunstvoorwerpen met religieuze en antiekwaarde bemachtigen. In België beklagde een priester zich, dat de Belgen graag een antiek preekstoeltje in hun privé barkeldertje plaatsen: de uitdeling der menigerlei genade wordt dan vervangen door een distributie van menig geestrijk drankje; een huffer, wiens geweten hier tegen kan! En in Nederland is dan ook een vriendenkring opgericht, die oude kerkelijke kunstvoorwerpen, welke in de antiekhandel zijn geraakt, verzamelt en onderbrengt in een museum voor gewijde kunst. Naar ik meen is het initiatief van Godfried Bomans geweest.

Deze tinnen schaal is bijna 28 centimeter in doorsnee en weegt bijna 1000 gram. Wanneer u haar met gepaste eerbied opneemt vallen u de acht tafelen op de rand direct op. En die zijn de moeite van het bezien waard. U begrijpt meteen, waarom de roomsen van de „boeken der leken” spreken: die plaatjes spreken hele geschiedenissen.

1. Het eerste tafereel (laat mij dat nu voor u hebben uitgezocht) bevat een paradijselijk mensenpaar. Man en vrouw ter weerszijden van een boom opgesteld. Aan de boom hangen appels. Om de stam slingert zich een levensgrote slang, wier kop tussen de takken steekt. De vrouw heeft een appel in de hand, terwijl ze met de andere hand een appel uit de bek van de slang aanneemt. Een appel voor Eva, een voor Adam.

Het tweede tafereel (elk beeldverhaal is 6½ centimeter in doorsnee) toont twee figuren, gescheiden door een tafeltje. De linkse figuur heeft vleugels, stelt dus een engel voor. De andere, een jonge vrouw, slaat kuis haar hand voor haar schoot. Boven hun hoofden vliegt een duif: symbool van de heilige geest. Het moet de annunciatie zijn uit Lucas 1: 30-35.

Het derde medaillon vertoont vier menselijke figuren. De binnenste twee, kennelijk vrouwen, omhelzen elkaar bij wijze van groet. De twee buitenste, manvolk, staan toe te kijken. Een van hen heeft een wandelstok bij zich, is dus van ver gekomen; misschien wel van Nazareth naar Judea's bergland gelopen! Dan is het de begroeting van Maria en Elisabeth uit Lucas 1: 39, waarbij Jozef zijn verloofde Maria zou hebben begeleid.

4. Dan komt de heilige familie in de stal: Maria links, Jozef rechts van de kribbe, waarin het kind Jezus ligt. Boven de kribbe de koppen van os en ezel; Jozef zit nadenkend met het hoofd in de hand. U hebt de geschiedenis pas nog gehoord, uit Lucas 2: 7.

5. Tussen de reliëfs in is steeds een boom, een plant of een bloem afgebeeld; hetzij een palm, een olijf, een wijnstok, een granaat-

appel, lotus, lelie of vijg. Het vijfde tafereel geeft een oude man met herderstaf weer, die door een engel wordt aangesproken. Op de achtergrond schapen. De engel wijst met een arm — ongetwijfeld richting stal.

6. En inderdaad volgt nu het bezoek van de herders aan de stal, Lucas 2: 16. De gebaarde Jozef toont hun het kindje.

7. U raadt het al: nu zien we de wijzen uit het oosten, drie gekroonde koningen volgens de overlevering. In hun handen dragen ze hun geschenken. Rechts zit Maria op een oudhollandse stoel, het kindje op schoot. Tussen haar en de herders in staat een ster te stralen, Matth. 2: 11.

8. Dan komt het laatste — een triest stukje historie. Het zijn moeder en kind, op een ezel gezeten, en Jozef die voor hen uitgaat. Hij draagt de bagage in doeken geknoopt aan zijn wandelstok over de schouder. Wat paradijselijk is begonnen eindigt in de vlucht naar Egypte, Matth. 2: 13.

Maar hiermee is de historie niet uit. Want uit Egypte heeft God zijn Zoon geroepen, zoals Hosea al zei. Wanneer u de schaal verder ronddraait is er een nieuw begin: het paradijs komt terug.

En dan het versleten medaillon in het midden. Het stelt een kind voor, gezeten op een laag bankje, misschien een troon. De rechterhand wijst omhoog. Het hoofdje is fier opgericht. In de linkerhand draagt het kind een appel met een kruis, symbool van alle macht in hemel en op aarde.

—o—

„In de loop der tijden zijn onnoemelijk veel antiekiteiten verloren gegaan tengevolge van ondeskundige behandeling, verwaarlozing, brand, breuk en slijtage. Er zijn ook stukken uit onze gezichtskring verdwenen zonder dat zij op een of andere wijze werden vernietigd. Zij raakten zoek en werden langzamerhand volkomen vergeten. Met andere woorden: er zijn ongetwijfeld nog talrijke voorwerpen van grote oudheidkundige en kunsthistorische betekenis, die een bestaan-in-het-verborgene leiden”. Zo schrijft W. H. Keikes in de derde jaargang van het maandblad „Antiek”.

U kunt dus aan de slag gaan. Maar denk niet, dat u in elke antiekwinkel een doopbekken of een avondmaalschotel tegenkomt! U moet speuren en lezen en denken en uitkijken en u het voorwerp zó eigen maken, dat u er tegen aanloopt. Beter nog — u zou zich zelf verrijken, met kennis over vroegere leefwijzen en gebruiksvoorwerpen te vergaren.

Als u de schuttersmaaltijden kent, op vele grote doeken geschilderd (Rijksmuseum en Frans Halsmuseum), dan moet u eens letten op de eetgebruiken: men at met het mes, men dronk uit een smal conisch glas, een zogenaamde fluit. Wát werd er gegeten en gedronken? Geroosterd vlees, kaas met verse broodbollen, overspoeld met geurige wijn. Welnu: vandaag koopt u voor uw gouden bruiloft moderne champagnefluiten. Vandaag eten we weer stokbrood en bollen en duivekaters en anijsbroodjes. Vandaag roosteren we weer schapevlees op een openluchtroostertje, een „barbecue”, verkrijgbaar bij Albert Heyn als het moet. En vandaag gebruiken we voor afwisseling weer een kaasmaaltijd, bestaande uit zes soorten kaas, droog brood en een glas wijn. Wat er is, dat is er altijd geweest en het zal altijd zijn, zei de Prediker.

Maar juist die kleine varianten markeren de tijd. Het herkennen en thuisbrengen van die kleine details geeft u de verbinding met uw voorgelachten. Antiek te verzamelen, eenvoudig uit verzamelwoede, is waardelozehed. En verzamelen uit oogpunt van geldbelegging is economisch misschien verantwoord — maar zedelijk aanvechtbaar en maatschappelijk dubieus. Maar zuinig zijn op alles wat aan uw voorgelacht herinnert, eenvoudig uit verbondenheid met vroeger (en later) eeuwen — dat zal u sieren. Probeert u het maar.

d. w. l. milo

de tinnen schaal

Houdt u ook van antiek? Och, natuurlijk houdt u daarvan, want vandaag is antiek „in”. Wie zijn tijd verstaat houdt van antiek. De vraag is alleen: waarom houdt u van antiek? Omdat er waarde in steekt? Omdat het een symbool is van een gezegende status? Of misschien ook omdat antieke voorwerpen u verbinden met vorige gebruikers?

Dat laatste lijkt me wel het mooiste: de band met voorgelachten te weten, het leven van voorouders in een stuk antiek te voelen kloppen. Wie dat kan zal zijn bezit aan antiek straks aan zijn kinderen doorgeven in rijker toestand dan hij het ontving. Die is een schakeltje in een ketting van gebruikers, een schalm in de keten der mensheid.

Neem nu die oude tinnen schaal. Ze staat op het eiken kastje in mijn werkkamer, vlak voor de zingende engelen. Een stukje oude kerkelijke kunst. Ze heeft in betere dagen tot de kerkelijke inboedel behoord — terwyl de engelen het niet verder dan een klooster hebben gebracht. Nu staat de schaal maar te staan; en te vertellen van een stuk heilsgeschiedenis.

Het model doet denken aan een etensbord — maar met kleiner inhoud en met een erg brede rand. Die rand is wel een kwart van de doorsnee en draagt acht bijbelse tafelen in reliëf. In het centrum van de schaal bevindt zich een versleten medaillon.

De versieringen zijn niet met de hand gedreven, maar gegoten. Zo'n schaal zou als avondmaalsschotel hebben kunnen dienen — maar dan zou de rand onherkenbaar zijn versleten; nu is de rand intact. Het feit, dat het centrale medaillon is versleten, wijst erop dat er een kan op moet hebben gestaan. En zo'n voorwerp komt in de katholieke eredienst inderdaad voor.

—o—

De katholieke kerk heeft bij het altaar altijd een kan en een schaal gebruikt. Bij de offerande, het eerste deel van de mis, wast de priester zijn handen. Een misdienaar giet wat water op een platte schaal, de priester doopt er de vingertoppen in. Daarmee is symbolisch aangeduid dat de priester zich voor de maaltijd moet zuiveren van zijn zonde. Zo wordt tevens herinnerd aan de reiniging, die de Heiland voor het laatste avondmaal aan zijn discipelen bediende.

■ Frankfort

Gelegen in het midden van West-Duitsland, neemt deze stad in het economisch leven van het land een belangrijke plaats in. In de geschiedenis van Duitsland heeft deze stad altijd een belangrijke plaats ingenomen. Standbeelden van Schiller, Goethe en Beethoven en andere bezienswaardigheden leggen daar getuigenis van af. Ook is Frankfort een stad van tegenstellingen. Villawijken worden afgewisseld door buurten met krotwoningen. Steeds meer moeten krotten en villa's plaats maken voor grote flatgebouwen, waarin de kantoren van banken en handelsondernemingen worden gevestigd. En de gastarbeiders zijn er natuurlijk voor om deze gebouwen schoon te maken. Eigenlijk is Frankfort slechts een voorbeeld van de tegenstellingen die in alle westerse steden bestaan. En de schrijnende tegenstellingen in de westerse steden is nog slechts een zwakke afspiegeling van de grote tegenstelling op wereldniveau: de kloof tussen rijke en arme landen.

■ Protesterende studenten

Wanneer er ergens onrust is, zijn de studenten bijna altijd van de partij. Of het nu gaat om ontwikkelingshulp, milieuverontreiniging, bedrijfsluitingen of om de werkende jeugd, zij kiezen partij. In het algemeen gesproken gaat het hen om een protest tegen de kapitalistische mentaliteit in 't Westen. Zij verzetten zich tegen de mentaliteit, die steeds méér verlangt. Meer geld, meer consumptiegoederen.

De meeste regeringen steunen de industrieën en verlenen faciliteiten. Dit moeten zij wel doen, want als zij het de industrieën moeilijk gaan maken dan vertrekken de kapitaalbezitters (zo mogelijk met hun bedrijven) naar het buitenland. Het gebrek aan internationale afspraken dwingt de regeringen dus niet al te lelijk tegen de industrieën te doen.

Wanneer de studenten en anderen de gevaren van het kapitalisme in onze samenleving aanwijzen en gaan demonstreren, komt niet zelden de politie in actie. De politiemensen krijgen dan vaak ladingen scheldwoorden over zich uitgestort. Niet omdat de demonstranten de agenten niet mogen, maar omdat zij die agenten zien als verdedigers van „het systeem” of „de gevestigde orde” van de samenleving. „Het systeem” met zijn tegenstellingen, die niet opgelost worden en waar te weinig aan gedaan wordt.

Gemakshalve gebruik ik het woord „kapitalisme”. Het gaat daarbij om de „vrije ondernemingen”, die koste wat het kost streven naar maximalisatie van de winst. Dit streven wordt doorgezet ten koste van de belangen van de werknemers, de konsumenten e.a. Ook de belangen van de arme landen worden aan dit streven ondergeschikt gemaakt. Veel schandalige voorbeelden zouden hier van te geven zijn.

■ Marcuse

In juni 1972 sprak Marcuse in Frankfort tijdens een kongres, dat solidariteit wilde betuigen met Angela Davis, de Amerikaanse negerin en kommunistische docent in de filosofie. Zij strijdt tegen het kapitalistische systeem in het Westen en pleit voor de vrijheid van de politieke gevangenen in de westerse landen. Waarom zweeg Angela Davis tijdens haar reis door Rusland over de politieke gevangenen daar? Zij heeft geantwoord geen boodschap te hebben

Marcuse en Dom Helder Camara

voor mensen die niet voor de kommunistische staat kiezen. Is er dan tegen het politieke systeem van de russen niet evenveel bezwaar te maken als tegen dat van de Amerikanen? Het is opvallend dat de laatste tien jaar een groeiend aantal studenten een marxistische levens- en wereldbeschouwing aanhangt. Dit zijn meestal geen gematigde marxisten, maar geharde kommunisten. Niet alleen boeken, ook portretten van Marx, Lenin, Stalin en Mao zijn tegenwoordig in grote getale te koop. Men kan natuurlijk zeggen, dat het percentage uitgesproken marxistische studenten niet groot is. Misschien 5%. Ik weet het niet precies. Wel is duidelijk, dat het percentage groter wordt en dat juist deze studenten binnen de universiteiten uitzonderlijk grote invloed hebben.

■ Contra anarchisme

Het genoemde kongres in Frankfort werd door ongeveer 10.000 studenten bezocht. Opvallend was, dat het tijdens dit kongres niet in de eerste plaats ging om de persoon van Angela Davis, die toen nog gevangen zat in de Ver. Staten. (Later werd zij vrijgesproken.) Het ging om haar strijd tegen het kapitalisme. Een anti-amerikaanse gezindheid was óverduidelijk. Spandoeken spraken duidelijke taal: Amerikanen uit Vietnam! Strijdt tegen het imperialisme, de hoofdvijand der mensheid! Bommen op het Pentagon! (= Amerikaanse ministerie van defensie). Aan militantie ontbrak het dit kongres niet.

De eerste spreker was Marcuse. Hij hekelde het politieke systeem in de westerse landen dat hij fascistisch noemde. Het aantal „kritische” (= marxistische) studenten en arbeiders groeit volgens hem wel, maar niet snel genoeg. Het fascisme in de kapitalistische landen groeit niet minder snel, ja misschien wel sneller. Daarom keerde hij zich met grote felheid tegen bomaanslagen van anarchistische bewegingen, zoals de Baader-Meinhof-groep in Duitsland. Ook was hij tegen de bomaanslagen van de IRA.

Marcuse is van mening, dat revolutie in het Westen alleen kans van slagen heeft wanneer het bij de massa aanslaat. Daar is hij goed marxistisch. Ook Marx beoordeelde niet elke revolutie goed. Er moet eerst een rijping van de maatschappelijke krachten ontstaan en vervolgens moet de revolutie een massabeweging zijn.

Met deze beschouwing verspeelde Marcuse de gunst van verschillende leninistisch-marxistische geïndoctrineerde studenten. Het gaat hen niet zo zeer om de vraag of het gebruik van geweld wel of niet geoorloofd is. „Vietnam” is voor de jonge generatie het symbool voor geweld en onmenselijkheid geworden, zoals „Dachau” dat voor onze ouders is. Voor hen is Nixon een tweeledige Hitler en is de milieuverontreiniging een zwakke afspiegeling van de systematische verwoesting van Vietnam. Wie de bomaanslagen van de anarchistische Baader-Meinhof-groep afkeurt, maar van het Amerikaanse optreden in Vietnam niets zegt, is volgens Marcuse een huichelaar. En de leninistisch-marxistische studenten konkluderden: wanneer de Amerikanen geweld gebruiken, dan zullen wij onze acties ook met geweld kracht bij zetten.

Tijdens het kongres greep plotseling een jongen, behorend tot de Jezus-people, de microfoon. Hij las een stuk uit de Bergrede en riep tot slot: Jezus leeft! Marcuse, die dicht bij de microfoon stond, toonde zich kwaad en riep: dat kan men in elk geval met de feiten weerleggen. Vragen over zijn hoop en verwachting van deze wereld werden schouderophalend door hem beantwoord. „Ik leef en ik werk. Dat is mijn zich”. En met enig sarcasme voegde hij er aan toe: „Als u zich met kletspraatjes over de toekomst tevreden wilt stellen, moet u bij die jongen van de Jezus-people zijn”.

■ Salvador Allende

Het is niet zo moeilijk om kritiek op Marcuse te hebben. Het is zelfs de gemakkelijkste weg om de kritiek goed uit te meten, om vervolgens Marcuse terzijde te schuiven en voorbij te gaan aan de punten waarin hij gelijk heeft. Hij heeft de geva-

ren van het kapitalistisch denken terecht zeer scherp beschreven. Ook al verwerpt men zijn marxistische achtergrond, dat neemt niet weg dat hij ons iets te zeggen heeft.

De macht van grote industriële concerns in het Westen is groot. Zij investeren kapitaal in de landen van de Derde Wereld, maar zij weten er het vijfvoudige en soms het achtvoudige aan winst uit te halen. En deze winst gaat voornamelijk naar de toch al rijke landen in het Westen, zodat de arme landen er weinig aan hebben.

De marxistische president van Chili, Salvador Allende, sprak onlangs voor de algemene vergadering van de Ver. Naties over de uitbuiting van zijn land door het Amerikaanse grootkapitaal. Dit is een economische vorm van imperialisme. Allende viel president Nixon niet persoonlijk aan, maar hij hekelde de „American way of live”.

Bij monde van George Bush werd van officiële Amerikaanse zijde verklaard, dat het Amerikaanse economische systeem nu een keer zo was... „Wij geloven geen imperialisten te zijn”, zei hij, want winst maken is nog geen uitbuiting. Zijn antwoord was uitermate zwak.

Allende sprak namens veel arme landen toen hij zei: „Wij zijn in wezen rijke landen, maar wij leven in armoede. Wij bedelen om hulp en om kredieten.”

De kranten weten ons verder mee te delen, dat de Amerikaanse bedrijven alles doen om hun winstgevende belangen in Zuid-Amerika te bewaren en dat Allende in zijn overleg met Moskou over hulp aan Chili goede voordeelingen heeft gemaakt...

■ Dom Helder Camara

Een paar dagen nadat Marcuse Frankfort bezocht had, kwam de Braziliaanse aartsbisschop Dom Helder Camara. Hij kwam om het hem toegekende eredoctoraat van de universiteit van Münster in ontvangst te nemen. In Frankfort logeerde de aartsbisschop in het plaatselijke jezuïetenklooster. Hij bleedde 's morgens de mis in de kloosterkerk en preekte over de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan. Wij worden vandaag niet slechts gekonfronteerd met de nood en de armoede van enkelingen, maar met die van hele volken. De kranten en de t.v. geven ons informatie over de honger en ellende, die de omvang van werelddelen hebben.

Dom Helder Camara riep zijn toehoorders op zich het lot van de armen en verdrukten aan te trekken en om er in de westerse landen iets aan te doen. Of zullen de westerse landen, die vaak in een christelijke traditie staan, als priesters en levieten aan de verdrukten voorbij gaan? De aartsbisschop waarschuwde tegen het gebruik van geweld, maar ook voor het gebruik van vrome woorden zonder tot daden te komen. Hij hekelde de schijnontwikkelingshulp. De Verenigde Staten zouden bijv. 3.8 miljard dollar in Brazilië geïnvesteerd hebben als „ontwikkelingshulp”, maar 15 miljard als winst uit dit land gehaald hebben. Zo worden de rijke landen steeds rijker en de arme landen nog armer.

Dom Helder Camara sprak zich ook scherp uit tegen het marxistisch socialisme zoals dat op barbaarse wijze in Rusland en China geïmplementeerd wordt. Het is niets beter dan het slechte kapitalisme in het Westen! In beide systemen wordt de waardigheid van de mens verontachtzaamd.

Volgens hem moeten wij zoeken naar een nieuwe vorm van samenleven en naar een nieuwe vorm van socialisme. Dit kan echter niet, wanneer wij niet luisteren naar het Woord van God.

Er zijn in het Westen veel mensen, die zich met kracht tegen het kommunisme verzetten. Terecht! Maar zij zijn vaak geneigd de ogen te sluiten voor het door en door slechte en anti-bijbelse van het westerse kapitalisme. Te vaak is in het verleden gedacht, dat iemand die zich tegen het kapitalisme verzet, kommunistisch is. Ook Dom Dom Helder Camara heeft men uitgescholden voor „Fidel Castro in priester-gewaad” en „kommunistische bisschop”.

Daar er rondom deze bisschop nogal wat misverstanden bestaan, is niet verwonderlijk. In de eerste plaats omdat veel agitators in het Westen metterdaad kommunistisch zijn. In de tweede plaats omdat verschillende van zijn uitspraken veel vragen oproepen. Hoe ziet hij dat nieuwe socialisme bijvoorbeeld? Het socialisme is volgens hem in theorie menselijker en staat dicht bij het Evangelie, dan het kapitalisme. Hier is veel vóór te zeggen, maar het bezwaar in de praktijk is (ten derde), dat veel theologen die dit verkondigen méér marxistisch dan bijbels redeneren.

Hun voornamelijk marxistische verhaal wordt dan met enkele bijbelteksten versiert. Ik ga op deze drie punten nu niet nader in.

Wie Dom Helder Camara beschouwt als een „kommunistische bisschop” doet hem onrecht en gaat stilzwijgend voorbij aan hetgeen hem drijft. Het komt mij voor, dat deze Braziliaanse bisschop een kruisvaarder is tegen het westerse kapitalisme en het oosterse kommunisme en dat hij streeft naar meer gerechtigheid en een betere wereld, hetgeen tot de verantwoordelijkheid van de mens, in 't bijzonder van de christen behoort.

Omdat ik gedurende enkele maanden in het genoemde jezuïetenklooster m'n intrek had genomen was het mogelijk om de discussies met en over Dom Helder Camara bij te wonen. Het laatste gesprek sloot hij af met de woorden: „Bidt voor de rijken, want zij vallen in veel verzoeken en in dwaaze en schadelijke begeerten. De wortel van alle kwaad is de geldzucht (1 Tim. 6:9, 10). Bidt voor u zelf en voor uw broeders, dat u aan uw roeping trouw blijft, dat u niet als priesters en levieten aan de arme volken voorbij gaat en dat u het geloof niet tot opium voor het volk maakt.”

Amsterdam

H. E. S. Woldring

's-Gravenhage

Het Bestuur van de Dr. Mr. W. v. d. Berghschool, Beresteinlaan 629,

vraagt:

twee ONDERWIJZERS

Positief Chr. beginselen.
Volledig bevoegd, j en akte r.
(of er voor studerend)
Nieuwe moderne school. Zonnige lokalen, ruim uitzicht.
Rustige, prettige omgeving.
Eigen gymn.lokaal met vak leerkracht.

Sollicitaties aan het H.d.S. U Wind.
Ook graag van coll. die tijdelijk kunnen helpen.
Tel. huis 070-541961; tel. school 070-670714.

F. VAN DER MEER — ENSCHEDE

Het structuralisme

(2)

Het structuralisme is — als we grootvader Saussure (± 1900) buiten beschouwing laten — nu ongeveer 20 jaar oud, maar het heeft al veel invloed gehad. In de wijsbegeerte wordt het vertegenwoordigd door Foucault; Barthes past het toe op de literatuurkritiek, Lancaan op de psychologie en Althusser op het marxisme. We laten de heren nu verder maar zwemmen om eens te zien, of er ook kritiek op dit denken is geuit. Het is immers voorwaar geen geringe zaak: Copernicus had indertijd de aarde uit het middelpunt gehaald en de zon daarvoor in de plaats gezet, maar het menselijk bewustzijn had dan toch zijn centrale plaats mogen behouden (bij voorbeeld in het „ik denk” van Descartes). Nu echter wordt het onbewuste onderstreept en het individu ondergeschikt gemaakt aan het systeem, de collectiviteit, de structuur! Inderdaad, er zijn duidelijk protesten waarneembaar. In de eerste plaats kan genoemd worden de beroemde taalkundige Chomsky, die de nadruk legt op het creatieve van het individu: de mens kan met een eindig aantal middelen een oneindig aantal zinnen vormen, eindeloos veel dingen zeggen; hij transformeert en genereert. (Het idee is eigenlijk van W. von Humboldt.) Chomsky weet natuurlijk ook wel van structuren, maar hij legt de accenten anders, hij komt weer op voor de vrijheid van het individu, dat gedetermineerd dreigde te worden en „geprefabriceerd” door het allesbeheersende systeem. Men zegt wel eens, dat het studentenverzet van mei 1968 in Frankrijk tegen de gevestigde orde hieruit ook verklaard zou kunnen worden, althans mede. (Sartre, in wiens denken het begrip „vrijheid” centraal staat, deed mee aan die protesten.) Maar in de wijsbegeerte is waarschijnlijk belangrijker wat geschreven is door Dufrenne en Levinas als reactie tegen het structuralisme.

Om de mens heet het boek van Dufrenne, en dat zegt eigenlijk alles al. Dufrenne is verontwaardigd; nadat God doodverklaard is moet de mens ook nog sterven. En dat terwille van het systeem! Dit is een anti-humanisme. Het wordt tijd dat men zich weer gaat bekommeren om de mens in plaats van om de (onbewuste) structuren. Heidegger heeft het helemaal bij het verkeerde eind, zegt Dufrenne, want die heeft het steeds maar over het „zijn”. Niet over het zijnde (het individu), maar over **das Sein**. En als hij spreekt van het individuele, dan gaat het tóch nog weer over „**das Sein**” van het „**Seiende**”. Hij kan het niet laten; het individu moet in de hoek gedrukt worden. Welnu, dit is wat Dufrenne hartgrondig verfoeit. Want dit is het Systeem met een hoofdletter, d.w.z. het dogmatisme dat de vrijheid om zeep brengt. Boven de denker zou de gedachte staan? Boven het zijnde zou men het zijn moeten denken? De mens zou instrument worden, een anoniem radertje in het systeem? Het individu een abstractie en het Grote Zijn de werkelijkheid? Maar dat is onpersoonlijk, ja onmenselijk, anti-menselijk! Hier wordt de mens verloochend. En dat terwille van het systeem, dat er eerder zou zijn dan de mens en waarin de individuen niet méér zouden zijn dan vervangbare, variabele elementen. Niet meer dan pionnen op het schaakbord: door de re-

gels van het spel, door de „syntaxis” krijgen ze hun betekenis, maar daarbuiten zijn ze alleen maar onbelangrijke stukjes hout. Economisch gedacht zou de mens slechts een ingecalculeerde productiefactor zijn? Maar de productie kan toch niet bestaan zonder de producent? De mens mag toch niet tussen haakjes gezet worden? Het logicisme van Wittgenstein, het analytische en formaliserende denken laten in wezen hetzelfde monster zien, het monster van het systeem dat voor ons denkt, dat zelfgenoegzaam is en waarin de concrete mens slechts een toevallige variëteit is. Het formele systeem heeft geen geschiedenis, maar ziet men dan niet dat met de geschiedenis de mens ontkend wordt? Moet men niet protesteren, als het individu beschouwd wordt als een abstractie? Buiten het systeem geen heil! Het systeem of de structuur is formalistisch, onbewust en trans-individueel net zoals de wetten van de taal. Jawel, maar met dat al kan de mens wel inpakken! Maar zó zit het niet; het gaat Dufrenne om de mens! Laat de wetenschap de wereld maar verkennen, laat de techniek haar maar verbeteren. Een filosofie echter, die de mens kwijt geraakt is, is haar voorname object kwijt: ze kan er wel mee ophouden, ze is ten diepste zinloos geworden. De mens, de concrete mens moet gerehabiliteerd worden; het is de hoogste tijd! Het systeem, de structuur wordt een plaag, een vloek. Zou de mens slechts spreken opdat er een taal kan zijn? Maar zonder het gebruik (**parole**) is het systeem (**langue**) immers nergens meer! Laten we de zaak toch snel weer omdraaien: taal is **middel**, geen doel; ze is gereedschap in dienst van de mens! „Do not ask for the meaning, ask for the use”, zegt Wittgenstein; het gaat niet om de betekenis, maar om de regels voor het gebruik, niet om de semantiek, maar om de syntaxis. Maar beste mensen, als dat waar is, als het in de taal niet gaat om de betekenis, waarom zouden we er dan eigenlijk nog een taal op na houden? Is de mens er terwille van de structuur? Gelukkig niet! De mens is onherleidbaar. Sartre heeft gelijk: men moet de mens definiëren met behulp van zijn vrijheid en wel de concrete en onherleidbare mens. De mens is **doel**! Wat is filosofie zonder ethiek? De technocraat denkt maar aan één ding: hoe houd ik de machine aan het draaien? Hij is als de tovenaarsleerling, die de formule vergat waarmee hij het proces kon beëindigen. In het abstracte kunt u mooi theoretiseren over „het sadisme”, zegt Dufrenne, maar wat doet u in een concrete situatie, als uw vrouw of uw dochter een sadist ontmoet? We leven in een tijd van geprogrammeerde machines; eerst bootst de machine het menselijk denken na, vervolgens gaat zij dienen als model voor het menselijk denken! Dat is een gevaarlijke 'feedback'. Le Corbusier kon heel mooie flats bouwen, hij noemde huizen 'woonmachines'; alles goed en wel, maar hij was paternalistisch ingesteld: hij zou uitmaken wat een mooi huis was en de bewoner kon het dan mooi vinden (als hij wou). Met de meeste Nederlandse huizen is het al net zo. En wat te denken van de massamedia, van de 'opinion-makers' en 'opinion-leaders' van (bij voorbeeld) 'Achter het nieuws' en soortgelijke programma's? Is de mens nog vrij om te denken wat hij wil of is dat ook al 'prefab' geworden? Conformisme en ontpersonlijking nemen hand over hand toe. En men zweert bij de **pax americana** en de industriële beschaving. Laat de mens, zo zegt Dufrenne, toch afstand doen van het functionalisme en weigeren nog langer een appendix van de machine te zijn. Brecht had gelijk, toen hij zich bediende van de **Verfremdungstechnik** om de toeschouwers uit te dagen; zij moeten weer gaan denken. Wat wij nodig hebben is engagement. En happenings. En humanisering van de wetenschap. Maar wat we beslist niet moeten doen is de zogenaamde waardenvrije wetenschap verabsoluteren met een beroep op de objectiviteit! Wetenschapsbeoefening is niet onschuldig en niet vrijblijvend; dat geldt zeer zeker ook voor de techniek. Het individu moet zich staande houden tegenover de anonieme massaliteit, want die is manipuleerbaar en dat is gevaarlijk! Het structuralisme loopt uit op de liquidatie van de mens; het is anti-humanistisch en dogmatisch. Het laat de mens bestaan slechts voor zover hij past in het netwerk van het systeem. De mens moet dit niet toestaan, hij moet zijn wil tonen! Hij

moet de structuren niet laten heersen, hem niet laten determineren. Wat drommel! Bij u en over u en toch zonder u? Maar dát kan niet! Maar daar komt men wel terecht, als de geschiedenis verwaarloosd wordt; het systeem is immers tijdloos en de logica absoluut, niet 'tijdgebonden'. De analytische filosofie en het logisch-positivisme gaan mank aan hetzelfde euvel. Dufrenne wil de wijsbegeerte niet los zien van de ethiek; het systeem echter staat onverschillig tegenover de moraal.

En nu Levinas. Ook bij deze filosoof gaat het om de ethiek, om de waarde van de onvervangbare Ander, om de prioriteit van het individuele „zijnde” boven het abstracte „Zijn”. De Europese wijsbegeerte, zegt Levinas, heeft nog nooit anders gedaan dan „totalitair” denken, vanaf Parmenides tot Heidegger. Het totalitaire denken wil heersen, annexeren, onderwerpen, het is egoïstisch. Kennis is **macht**, zegt men, en om de machtsuitoefening is het begonnen. In het **gelaat** van de Ander ontmoet ik evenwel het goddelijke; het is niet zo, dat God zich incarneert in het gelaat van de medemens, maar Hij openbaart zich er wel in. Zolang ik mij in egoïsme afsluit voor de ander ben ik atheïst, zegt Levinas; van nature ben ik een atheïst. Ik geniet dan van de wereld, waarin ik niet geworpen ben (zoals Heidegger beweert), maar waarin ik helemaal thuis ben; de wereld is niet de plaats van de angst, maar van het geluk. Als ik mijn atheïsme, mijn egoïsme laat varen en in altruïsme open sta voor de ander dan herken ik in zijn weerloosheid de naaste als mijn meester, mijn gebieder, die recht heeft op mijn gastvrijheid. Men spreekt hier wel van de „filosofie van het gelaat”: de Ander is dus niet (zoals bij Sartre) een bron van conflicten. Sartre zegt: de hel, dat zijn de anderen en de blik van de ander degradeert mij tot object. Neen, zegt Levinas, in het gelaat van de ander zie ik niet de hel, maar daar is de plaats waar ik God ontmoet. In deze sociale relatie komt tegelijk de relatie met de Transcendente tot stand. De ander is mijn meerdere; daarom is Buber fout als hij zegt dat de ander een „du” is; hij is niet een **du**, maar een **vous!** Het individu is zeer belangrijk, Heidegger is helemaal mis met zijn „Sein” van het „Seiende”, hij denkt totalitair; geen wonder dat hij tijdens het Hitler-regime in Duitsland bleef! Levinas is een orthodoxe Jood; zijn denken is sterk beïnvloed door het Oude Testament en door zijn belevenissen in het concentratiekamp: op het gelaat van de ander staat geschreven „Gij zult niet doden!” De wereld is niet absurd, zoals de existencialist zegt. Het leven moet genoten worden. De ander is niet de vijand, hij bedreigt mijn vrijheid niet. Maar ik mag mij in mijn geluk niet opsluiten, ik moet mijn atheïsme afzweren; in de broederschap ligt de ethiek, die de Thora mij voorhoudt. De andere mens mag **nooit** opgeslokt worden door het systeem, het persoonlijke mag **nooit** herleid worden tot het universele. Het gaat niet om de „totalisatie”, maar om het zijn-voor-andere. Ik moet mijn monoloog staken en luisteren naar de ander; dat gebiedt de ethische relatie. God zal onvindbaar blijven, als ik de andere mens voorbijzien. Het Westerse denken wordt gekenmerkt door geweld en loopt uit op rasvervolgving. Ik moet eindelijk eens ophouden de ander te beschouwen als een heruitgave van het „ik”; hij moet als de ander gerespecteerd worden. De Joodse Bijbel leert ons de sociale rechtvaardigheid; Mozes en de profeten bekommeren zich niet om de onsterfelijkheid van de ziel, maar om weduwe, wees, vreemdeling en arme. In de relatie van mens tot mens voltrekt zich het goddelijke: God kan de plichten van de mens niet op zich nemen. De belediging God aangedaan, kan God vergeven, maar niet de belediging die de mens is aangedaan. De rechtvaardige samenleving is een godsdienstige zaak, de mens is volledig verantwoordelijk. Geweld roept geweld op; de kettingreactie moet gestopt worden. Wat de wereld nodig heeft is geduld en zachtmoedigheid. De ander mag nimmer als een element opgaan in een totaliteit; dit is **geweld!** Het gelaat verbreekt het systeem. We denken aan het „onverzadigbare medelijden” dat spreekt uit de ogen van Jonja Marmeladova (in Dostojevsky's **Schuld en boet**); we denken aan **La Pesta** van A. Camus: het kan een schande zijn om alleen, in zijn eentje, gelukkig te wezen.

Ja, wat moeten we daar al van zeggen? In de kritiek op het structuralisme lijkt Levinas degene die het diepst gegraven heeft. Zijn ethiek verbiedt hem de naaste op te nemen in de totalitaire schema's en dat is goed. De mens is geschapen naar het beeld van God, hij is de kroon op de schepping en mag dus niet als 'quantité négligeable' behandeld worden. Maar in het denken van Levinas staan God en mens wel verwarrend dicht bij elkaar. Verder dan een — overigens zeer sympathiek — horizontalisme komt hij niet. Zeker, wij kunnen zonder het te weten engelen herbergen en geloof zonder werken is dood. Aan de vruchten kent men de boom. We mogen ons niet met goedkope woorden van het gebod der naastenliefde afmaken. Maar we mogen ook niet het christendom laten opgaan in maatschappelijk leven. En Levinas heeft zijn Bijbel te gauw gesloten; van een orthodoxe Jood verwachten wij misschien niet anders, maar het is toch wel heel jammer, want hij was zo goed op weg. Maar nu hij het Nieuwe Testament dichtgelaten heeft, mist hij de vervulling van de oudtestamentische voorspellingen. Helaas, deze zeer oorspronkelijke denker heeft gefaald, toen het erop aankwam. Immers, het is juist Christus die garant is voor de mens als individu en voor de kerk als collectivum door Zijn verlossingswerk aan het kruis. Dat moet Levinas nu missen. Jammer.

En hoe moeten wij nu aan met de structuren? Want ze zijn er, ze vormen een realiteit. Moeten ze zo snel mogelijk afgebroken worden? Gaan we op de barricaden? Prediken ook wij de revolutie? Zeker niet! Maar we zullen wel op een kritische manier de bestaande systemen moeten toetsen. Er zijn goede en slechte, en nieuwe tijden kunnen andere structuren noodzakelijk maken. Ver-

keersvoorschriften bij voorbeeld zijn ook structuren en we mogen er blij mee zijn, want ze bedreigen onze vrijheid niet. Integendeel, ze bevorderen de veiligheid en men kan zich wel ongeveer voorstellen wat er zou gebeuren, als ieder maar door de rode lichten zou rijden en links zou houden met een beroep op zijn individuele vrijheid! Vrijheid? Ja, maar in gebondenheid en óók vrijheid voor de ander. Maar slechte structuren moeten verdwijnen. Er zijn tijden geweest, waarin de werkgevers de arbeiders arm hielden, terwijl de geestelijken hen dom hielden. Dat gebeurde dan ook nog met een vals beroep op de Bijbel. Zo kon men waarden laten voortbestaan en structuren sanctie verlenen. Maar dat was vloeken. Structuren zijn er voor de mens, de mens is er niet voor de structuren. De Zoon des mensen is Heer, ook over de structuren. Ze moeten de vrijheid van individu en gemeenschap dienen, niet tegenwerken. Ze moeten de discussie bevorderen, niet dichtschoeven. Als ze ont-aarden in een „-isme”, dan zijn we op de verkeerde weg. En de kerk moet vooral niet denken dat ze immuun zou zijn voor dit gevaar. Wijsgerig gedachtengoed pleegt niet halt te houden voor de kerkdeuren; het glipt mee naar binnen met de kerkmensen. Dat was zo met het platonisme van vroeger en dat is met het moderne denken niet anders. Er zijn kerkgemeenschappen waarin alle structuren zo snel mogelijk worden afgeschaft om plaats te maken voor de chaos; dit kan niet goed zijn. Er zijn echter ook kerken, waarin met een beroep op de structuren de individuele kerkleden in de gewetensconflicten worden gejaagd of waar men niet terugschrikt voor massa-censuur of zelfs massa-executie. De kerkgeschiedenis is er helaas om dit te bewijzen. Helaas!

DIENEN EN VERDIENEN!

Iets betekenen voor Uw naaste, in een prettige werksfeer werken in een gloednieuw bejaardencentrum met 110 inwoners en een eigen ziekenafdeling, is wellicht net iets wat U zoekt.

BEJAARDENCENTRUM „DE HAVEN” Prot. Chr. op Geref. grondslag te Bunschoten, zoekt contact met gegadigden voor de navolgende functies.

HOOFD VERZORGING (Vrl. ongeh.)

Diploma A. of B. Ziekenverpleging vereist. Sollicitanten met inzicht en ervaring in de bejaardenproblematiek genieten onze voorkeur. Voor nachtdienst is ervaren hulp aanwezig.

HOOFD HUISHOUDING (Vrl. ongeh.)

Inas diploma gewenst. Inzicht en ervaring met inrichtingsproblematiek strekt tot aanbeveling.

Na gebleken geschiktheid kan één der hoofden aangesteld worden tot adjunct directrice.

BEJAARDENVERZORGSTERS BEJAARDENHELPSTERS

Gediplomeerd of reeds geruime tijd studierend.

Gezien de richting van het centrum (Prot. Chr. op G.G.) verwachten wij personeel met een positief christelijke instelling. Riante huisvesting is aanwezig.

Bunschoten-Spakenburg ligt aan het IJsselmeer (watersport) en vlak bij bos en heide, nog geen 10 min. vanaf Amersfoort en ± 30 min. van Amsterdam en Utrecht gelegen.

Schriftelijke sollicitaties met volledige gegevens over personalia, opleiding en ervaring worden gaarne ingewacht bij de directeur van het Bejaardencentrum „De Haven”, Gerbrandysingel 161, Bunschoten. Voor telefonische informatie kunt U bellen: 03499-2024 de heer G. v. Veen.

Wie helpt jonge man, gehuwd, 28 jr, ruime administratieve ervaring, aan een **passende betrekking?** Ook ervaring met winkelverkoop.

Brieven onder no. 191 bureau „Opbouw”, Slotlaan 220, Zeist.

Op woensdag 31 jan. a.s. hoopt onze predikant

Ds W. van der Lingen

de dag te herdenken, dat hij op **20 januari 1948**

te Alkmaar in zijn ambt werd bevestigd, terwijl 3 febr. de datum van de zilveren bruiloft van het echtpaar Van der Lingen is.

Gelegenheid tot feliciteren bestaat op 31 januari in de Westerkerk te Spakenburg van 3.00 tot 5.30 uur n.m.

Voor de kerkeraad,
J. Koelwijn, scriba
Dorpsstraat 18, Bunschoten

Vakantie. . . . . naar de Veluwe!!!!

Bespreek nu uw Bungalow voor de Paas- of Pinkstervakantie.

Voor de grote vakantie zijn wij van 30 juni tot 4 aug. reeds geheel bezet. Wel zijn er nog enkele jaarplaatsen beschikbaar voor uw caravan.

Eigen verwarmd kinder- en kleuterbad. Wasserette.

CAMPING EN BUNGALOWPARK

„Ackersate”

Harremaatweg 26 - Voorthuizen - Tel. 03429-1274